

Szczecin, 19.09.2024

dr hab. Michał Kupiec, prof. US

Instytut Geografii Społ. Ekon. i Gosp. Przestrzennej

Uniwersytet Szczeciński

RECENZJA

Pracy doktorskiej mgr inż. Ewy Mackiewicz pt. „Zastosowanie rozwiązań środowiskowych i nowych technologii ekologicznych w adaptacji obiektów objętych ochroną konserwatorską na przykładzie zabytkowego zespołu parkowo-pałacowego w Rzuchowie”

Wprowadzenie

Charakterystycznym rysem badań geograficznych we współczesnym świecie staje się interdyscyplinarność. Często geografowie boją się (zamiast być dumnymi), nad faktem, że nauki geograficzne znalazły swoje miejsce i zastosowanie w tak wielu dziedzinach wiedzy. Przy wieszczeniu „końca geografii” warto zwrócić uwagę jak szeroko wiedza geograficzna może być wykorzystywana, także w aspektach praktycznych. Recenzowana rozprawa doktorska jest bardzo dobrym przykładem właśnie takiego zjawiska. Pozornie dotyczy ona aspektów stosunkowo odległych od głównego nurtu nauk o Ziemi: problematyka rewaloryzacji zabytków wydaje się bliższa historii sztuki, konserwacji zabytku czy wręcz architekturze i budownictwu, ale w ujęciu zaprezentowanym w pracy, wpisuje się w nurt nauk o krajobrazie kulturowym i geografii kompleksowej. Wykorzystuje szereg metod stosowanych w badaniach geograficznych, ma charakterystyczny rys badawczy dociekania kontekstu lokalizacji, uwarunkowań lokalnych (historycznych, kulturowych, przyrodniczych) oraz dotyka problemów żywo dyskutowanych w środowisku geograficznym, takich jak zrównoważony rozwój czy adaptacja do zmian klimatycznych. Czyni to wszystko w bardzo specyficznym nurcie

praktycznym, jakim jest rewaloryzacja i rewitalizacja obiektów zabytkowych oraz zarządzanie nimi, dodając ten wątek do tradycyjnej w rozprawach doktorskich części badawczej.

Obszerna rozprawa składa się z części teoretycznej, szeregu komponentów badawczych oraz komponentu wdrożeniowego. W części badawczej można wyróżnić szereg komponentów, będących etapami postępowania badawczego:

- badań kontekstowych, przeprowadzonych w formie ankiety skierowanej do dysponentów obiektów zabytkowych, jako osób mających znaczący wpływ i wiedzę na temat ochrony i rewitalizacji obiektów rezydencjonalnych;
- badań archiwalnych dotyczących uwarunkowań historycznych i przestrzennych rozwoju zespołu rezydencjonalnego w Rzuchowie;
- badań geofizycznych, które miały na celu zwiad archeologiczno-historyczny, ale też identyfikację ukrytych zagrożeń budowlanych, które mogłyby stanowić przeszkodę w realizacji inwestycji wdrożeniowej;
- badań klimatycznych, mających na celu ustalenie cech współczesnego mikroklimatu na obszarze założenia pałacowego, ze szczególnym uwzględnieniem parametrów, które pomogłyby określić zapotrzebowanie energetyczne budynków, istotne w projekcie wdrożeniowym.

W tym miejscu tradycyjna rozprawa doktorska mogłaby skończyć się dyskusją, podsumowaniem i wnioskami. W racy wdrożeniowej, wszystkie te elementy stanowią podbudowę do sformułowania praktycznego wdrożenia uzyskanych wniosków i wiedzy. Komponent wdrożeniowy, złożony jest z części opisowej (uwarunkowania fizjograficzne, kulturowe i lokalizacyjne zespołu zabytkowego), oceny potencjału rewitalizacyjnego, projektu (modelu) rozwiązań środowiskowych w zakresie systemu energetycznego pałacu oraz rozwiązań związanych z realizacją i zarządzaniem projektem rewitalizacji.

Ocena struktury pracy

Praca jest bardzo obszerna z uwagi na „podwójną” zawartość generowaną przez wdrożeniowy charakter. Zawiera poza elementami typowo spotykanymi w rozprawach doktorskich, właśnie część realizacyjną, stanowiącą efekt praktycznego zastosowania części badawczej pracy, w konkretnym obiekcie jakim jest pałac w Rzuchowie, podpartej rozważaniami o charakterze teoretycznym.

Rozprawa liczy 200 stron tekstu głównego oraz 27 stron spisów: literatury, fotografii, rycin i tabel.

Struktura pracy jest złożona, dwupoziomowa jeżeli chodzi o podział na części i rozdziały. Składa się ona z czterech części:

1. Wprowadzenia nakreślającego problematykę pracy, podstawowe pojęcia istotne w tematyce badawczej pracy, tezy badawcze, cele i zadania, materiały a także metodykę i tok postępowania badawczego.
2. Teoretycznych podstaw zrównoważonej rewaloryzacji zabytków. Części składającej się z 5 rozdziałów przedstawiających zagadnienia związane z zarządzaniem dziedzictwem, aspektami prawnymi ochrony zabytków za pomocą m. in. szeregu metod administracyjnych, procedurami prowadzenia inwestycji rewitalizacyjnych w obiektach dziedzictwa kulturowego, procesami zrównoważonej rewitalizacji oraz rozwiązaniami środowiskowymi w czasie inwestycji. Interesującym zagadnieniem części teoretycznej jest opis postępowania związanego z oceną oddziaływania inwestycji na dziedzictwo – odpowiednikiem postępowania OOS w zakresie zagrożeń środowiskowych jakie niesie planowana inwestycja.
3. Części badawczej (badania studialne i empiryczne), zawierającej w 4 rozdziałach wyniki badań kontekstowych (ankiet dotyczących strategii zarządzania rezydencjonalnymi obiektami zabytkowymi), archiwalnych (kulturowo—historycznych), geofizycznych oraz uwarunkowań klimatycznych.
4. Części wdrożeniowej złożonej z 4 rozdziałów, zawierających charakterystykę miejsca wdrożenia (analizę fizjograficzną oraz kulturową), ocenę potencjału rewitalizacyjnego za pomocą metodyki wykorzystującej szereg wskaźników zdolności rewitalizacyjnej według Terlikowskiego, rozwiązania środowiskowe dla obiektu (projekt działań określających funkcję i wartość użytkową pałacu oraz rozwiązań zwiększających efektywność energetyczną budynku głównego oraz porządkujących gospodarke wodno-ściekową) oraz zagadnienia zarządzania obiektem zabytkowym.

Pracę kończy krótkie podsumowanie. Całość rozprawy liczy więc aż 19 rozdziałów z licznymi podrozdziałami.

Tak złożona struktura odpowiada charakterowi pracy, gdzie wdrożenie stanowi osobną, rozbudowaną część całej rozprawy z osobnym rozdziałem analizującym uwarunkowania historyczne i przestrzenne obiektu oraz propozycją szeregu rozwiązań rewitalizacyjnych o wyraźnym efekcie ekologicznym. Nie jestem przekonany, że wszystkie elementy części badawczej były faktycznie niezbędne do sprecyzowania założeń wdrożenia. Niektóre elementy (jak opisy fizjograficzno-kulturowe) częściowo powtarzają się. Obydwie części są mocno niezależne i wydają się funkcjonować niemal jako niezależne rozprawy. Z pewnością tak rozbudowana struktura i odpowiadający jej zakres tematyczny postępowania była bardzo pracowita i należy docenić rozmach zadań, przed którymi postawiła się Autorka.

Do przygotowania rozprawy wykorzystano bardzo bogaty zestaw literatury liczący kilkaset pozycji, który został w spisie podzielony na publikacje, dokumenty prawne, strategiczne, fundacji, archiwalia, źródła internetowe oraz prezentacje. Wykorzystana literatura jest bardzo zróżnicowana: od oryginalnej dokumentacji zabytku, przez dokumentację projektowe i ekspertyzy po najnowsze publikacje naukowe dotyczące tematyki pracy.

Praca jest bardzo bogato ilustrowana, zawiera 74 ryciny oraz 156 fotografii, liczne tabele. Przy takim rozmiarze rozprawy należy docenić staranne przygotowanie technicznych aspektów pracy: formatowanie obszernego tekstu, panowanie nad złożonymi cytowaniami, spisami literatury, netografią itp. Ta strona pracy poza drobnymi błędami edytorskimi nie budzi większych zastrzeżeń.

Ocena sformułowania problemu badawczego, celu, tez (hipotezy), metod i źródeł badawczych

Z uwagi na charakter pracy Autorka sformułowała zarówno problem badawczy jak i wdrożeniowy, gdzie głównym celem rozprawy jest doprowadzenie do efektywnego wykorzystania potencjału obiektu zabytkowego. W części badawczej, główny problem badawczy koncentruje się na analizie wpływu inwestycji na budynki zabytkowe (Heritage Impact Assessment), zarządzaniu dziedzictwem oraz efektywnemu wykorzystaniu obiektów: znalezieniem nowych funkcji, wykorzystaniem potencjału, dbałości o charakter dziedzictwa.

Praca koncentruje się na opracowaniu wzorowych warunków dla zrównoważonej rewaloryzacji obiektu z wykorzystaniem rozbudowanego aparatu naukowego do sformułowania założeń efektywnego, prośrodowiskowego wdrożenia. W części wdrożeniowej wyznacznikiem realizacji tej kategorii celów jest szereg efektów ekologicznych, które zostaną osiągnięte przy realizacji projektu.

Merytoryczna ocena pracy

Wdrożeniowy charakter pracy narzucił określony tok postępowania badawczego a następnie sformułowanie osobnej części wdrożeniowej. W części teoretycznej Autorka zajęła się tematyką związaną z prośrodowiskowymi aspektami rewitalizacji obiektów zabytkowych:

- prawnych i organizacyjnych aspektów ochrony zabytków,
- zarządzaniem dziedzictwem w aspekcie adaptacji klimatycznej,
- zrównoważoną rewitalizacją,
- procedurami prowadzenia inwestycji w obiektach chronionych,
- przeglądem prośrodowiskowych rozwiązań w obiektach zabytkowych.

W zasadniczej części badawczej przeprowadzono wieloaspektowe badania zespołu parkowo-pałacowego w Rzuchowie mające na celu rozpoznanie potencjału obiektu oraz uwarunkowań implementacji rozwiązań wdrożeniowych:

- ankietowe badania kontekstowe poświęcone tematyce podejścia do zrównoważonej rewitalizacji wśród dysponentów obiektów,
- badania archiwalne,
- badania geofizyczne,
- badania uwarunkowań mikroklimatycznych

Dobór postępowania badawczego i elementów części badawczej jest uzasadniony i prawidłowy, niektóre elementy jednak nie znalazły w dalszej części pracy należytego podsumowania i wnioskowania – dotyczy to moim zdaniem mało wykorzystanych wdrożeniowo wniosków z ankiet oraz badań geofizycznych. Z uwagi na to że wdrożenie nie obejmuje części parkowej (poza elementami gospodarki wodnej), nie ma większego zastosowania wiedza o elementach dziedzictwa i zagrożeniach ukrytych pod ziemią.

Kulminacyjnym elementem rozprawy jest część wdrożeniowa, w której po przedstawieniu uwarunkowań geograficznych oraz walorów architektoniczno-krajobrazowych założenia pałacowo-parkowego dokonano oceny potencjału rewitalizacyjnego (za pomocą szeregu wskaźników, częściowo autorską metodą). Interesującym aspektem tego elementu pracy jest wykonanie tej oceny dla roku 2010 (przed rozpoczęciem prac rewitalizacyjnych) oraz roku 2023 (bieżący stan obiektu) wykazując znaczący wzrost potencjału rewitalizacji wskutek determinacji prac i szeregu inwestycji prowadzonych przez właścicieli obiektu. Pokazuje to jak duże znaczenie ma powstrzymanie degradacji obiektu, prace zabezpieczające i systematyczność w zarządzaniu dziedzictwem architektonicznym. Zasadniczym elementem części wdrożeniowej jest propozycja szeregu rozwiązań prośrodowiskowych. Wydaje mi się, że nie można jednak do tej części pracy stosować określenia „model”. Jest to propozycja dostosowana raczej do konkretnego obiektu i niemożliwa do szerszej, zestandaryzowanej implementacji w innych obiektach. Ta część rozprawy rozpoczyna się od dyskusji poświęconej potrzebom i wyzwaniom projektu oraz założeń funkcjonalnych i technicznych pałacu, takich jak funkcja, sposób użytkowania, zakładana efektywność energetyczna czy założenia ochrony środowiska. Jądrzem części wdrożeniowej jest rozdział opisujący projekt systemu energetycznego w pałacu, składający się z kilkunastu elementów i zestawu prac, których celem jest poprawienie efektywności energetycznej obiektu oraz zminimalizowanie jego kosztów utrzymania, zwłaszcza w zimnej części roku. Kluczowymi elementami systemu są: rekuperacja, magazyny energii (wodorowe), wykorzystanie OZE do ogrzewania i produkcji prądu (kolektory, fotowoltaikę, pompy ciepła) oraz kompleksowa termomodernizacja, nie ingerująca w wygląd zewnętrzny obiektu.

Uzupełniającym elementem wdrożenia jest również pomysł na wykorzystanie zielono-błękitnej infrastruktury do polepszenia gospodarki wodno-ściekowej, zwłaszcza optymalizacja wykorzystywania wody szarej oraz gromadzenie wody deszczowej, które następnie wykorzystywane mogą być do podlewania roślinności parkowej. Ta część pracy pozostawia pewien niedosyt, ponieważ w ramach rozwiązań prośrodowiskowych Autorka skupiła się przede wszystkim na samym budynku pałacowym. Projekt uporządkowania gospodarki wodno-ściekowej jest też konsekwencją porządkowania samego budynku pałacowego. W pracy brakuje szerszego opisu całego założenia rezydencjonalnego, poczynając od opisu parku wraz z oceną jego stanu zachowania, stanu zdrowotnego drzewostanu, jego czytelności itp. aż

do kontynuacji tego elementu we wdrożeniu. Wydaje mi się że zintegrowane zarządzanie zabytkiem o takim charakterze wymaga również pro środowiskowej ingerencji i kontynuacji projektu także w części parkowej. Zdaję sobie jednak sprawę, że podniosło by to jeszcze bardziej pracochłonność i tak obszernej pracy. Wydaję mi się jednak, że bez szkody można by zrezygnować wtedy zarówno z niektórych lekko zdublowanych fragmentów opracowania teoretycznego jak i części badawczej rozprawy. Praca zyskałaby wtedy wyraźny aspekt ochrony krajobrazu kulturowego. Ten postulat wpisuje się także w rys zarządzania zintegrowanym dziedzictwem, tak podkreślany w wielu momentach rozprawy.

Ujęcie części wdrożeniowej i opisowej całego założenia parkowego pozwoliłoby także na uniknięcie pewnego dysonansu, jakie pozostaje przy zestawieniu obszerności tematycznej części badawczej z bardzo wąskim tematycznie głównym aspektem wdrożenia, jakim jest de facto poprawa efektywności energetycznej. Pozwoliłoby to należycie wykorzystać takie elementy części badawczej jak badania geofizyczne czy obszerna analiza lokalizacji, które w aktualnym kształcie pracy nie mają dużego związku z wdrożeniem.

W elemencie wdrożeniowym zabrakło mi też pewnego wątku wariantowości prac oraz powiązania ich z analizą kosztów i korzyści. Pozostaje wrażenie, że proponowany zakres prac jest „jedynym słusznym”, akceptowanym przez właściciela/inwestora. W rzeczywistej inwestycji byłby on też wymagany m. in w czasie oceny oddziaływania na środowisko (w raporcie środowiskowym czy Karcie Informacji o Przedsięwzięciu).

Uwagi końcowe

Podsumowując, przygotowana rozprawa z nawiązką spełnia kryteria stawiane pracom doktorskim. Stanowi interesujące i ważne studium zarządzania rezydencjonalnym obiektem zabytkowym, wraz z propozycją poprawy jego funkcjonowania oraz obszerną analizą uwarunkowań tego procesu. Jest opracowaniem obszernym, całościowym, zwartym, zgodnym z przyjętym zamysłem badawczym. Zaproponowany element wdrożeniowy umożliwia procedowanie rozprawy jako pracy o charakterze wdrożeniowym. Jest opracowaniem interdyscyplinarnym, z powodzeniem mieszczącym się w zakresie tematycznym dyscypliny naukowej Nauki o Ziemi i Środowisku. Stwierdzam, że spełnia wymogi stawiane pracą doktorskim i wnoszę do Rady Naukowej Instytutu Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego o dopuszczanie doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'M. Kozłowski'.